

KONSEP TRI-V DAN PENYUBURAN JATI DIRI MELAYU DALAM PUISI AGI

Tri-V Concept and Malay Identity in Nurturing AGI Poetry

MOHD SAIPUDDIN SULIMAN
ssaiful85@yahoo.com
Universiti Pendidikan Sultan Idris

MOHD ROSLI SALUDIN
mohdrosli@upsi.edu.my
Universiti Pendidikan Sultan Idris

ABSTRAK

Kajian ini berkenaan dengan penulisan kreatif (puisi) Abdul Ghafar Ibrahim atau panggilan AGI yang merupakan pelopor puisi Tri-V (verbal, vokal dan visual). Objektif kajian bertujuan untuk mengenalpasti susur galur sejarah puisi Tri-V yang dipelopori oleh AGI. Seterusnya, kajian terhadap dinamika horizon konsep Tri-V dijalankan dan akhir sekali menganalisis pemaknaan puisi Tri-V "Tan Sri Bulan" berdasarkan penyuburan nilai adat serta jati diri Melayu. Secara jelasnya, horizon puisi Tri-V AGI dapat ditanggapi menerusi pelbagai sudut berbingkaikan kepada dua konteks iaitu konteks penulisan dan konteks persembahan. Dapatan kajian mendapati karya Tri-V AGI bukan sahaja mengangkat imejan atau bentuk semata-mata namun tersulam kemas dengan lapis tipis falsafah, adat serta jati diri masyarakat Melayu yang mengangkat keperibadian Melayu dan wajar dipertahankan buat selama-lamanya.

Kata kunci: Puisi Tri-V, konteks penulisan, konteks persembahan, jati diri, Melayu, horizon

ABSTRACT

This study concerned with creative writing (poetry) Abdul Ghafar Ibrahim or call AGI, which is the pioneer of poetry Tri-V (verbal, vocal and visual). The objective of the study was to identify the chronology of the history of poetry Tri-V pioneered by AGI. Next, the study of the dynamics of the horizon concept of Tri-V was conducted and finally analyze the meaning of poetry Tri-V "Tan Sri Bulan" based on the enrichment of Malay tradition and identity. Clearly, the horizon poetry of Tri-V AGI can be addressed through various angles framed on two contexts which are literary context and the context of the show. The study found the Tri-V AGI is not only raised the imagery or simply form but neatly embroidered with a thin layer of philosophy, tradition and identity of the community that raised Malay and must be defend forever.

Keywords: *Tri-V poetry, literary context, context of the show, Malay identity, horizon*

PENDAHULUAN

Abdul Ghafar Ibrahim dengan gelaran AGI merupakan pelopor puisi Tri-V yang mengasosiasikan dinamika verbal, vokal dan visual. Keanekaragaman yang terbentuk menjadi titik mula kepada pemecahan tembok puisi konvensional dan sekaligus mewarnai jagat sastera Melayu. Survival penciptaan puisi Tri-V AGI menjadi petanda bahawa dunia penulisan kreatif (sastera) perlu diwarnai serta disulam jalinkan dengan kepelbagaian rencam idea segar agar dapat menghadapi peredaran zaman yang terus-menerus berubah serta memartabatkan seni sastera dan budaya Melayu. Idea utama penulisan ini bertujuan sebagai pemudahcara kepada pengkritik, pengkaji mahupun peminat sastera serta budaya Melayu untuk menggeluti, menghadam serta mengapresiasi konsep Tri-V nukilan AGI.

Mendepani era globalisasi yang berkiblatkan sains dan teknologi menuntut masyarakat yang dinamik serta proaktif. Namun begitu, kemajuan ini telah melahirkan generasi yang naif tentang budaya serta adat Melayu yang akhirnya menyebabkan kecelaruan jati diri serta mengagungkan budaya luar. Natijahnya, wujud stigma dan pemikiran masyarakat yang memandang rendah terhadap karya seni tempatan walhal terdapat karya-karya seni tempatan yang tertanam dengan falsafah unggul serta mengangkat genius Melayu.

Senario ini merupakan perkara pokok dalam permasalahan kajian teks ini dan segenap pemikiran serta tafsiran yang cetek berkenaan karya tempatan akan diperbetulkan menerusi pemaparan jaluran sejarah konsep Tri-V yang mengangkat kelainan serta keunikan dalam dunia sastera tanah air. Seterusnya penyuburan jati diri Melayu didedahkan menerusi karya Tri-V ciptaan AGI.

Kajian ini dijalankan adalah untuk mengenalpasti sejarah konsep Tri-V, mengkaji horizon konsep Tri-V dan menganalisis karya Tri-V “Tan Sri Bulan” berdasarkan penyuburan jati diri Melayu serta menjejaki pemikiran, falsafah, adat dan budaya yang disuburi oleh AGI menerusi karya puisi ciptaannya.

SUSUR GALUR KONSEP TRI-V

Konsep Tri-V yang didukung oleh AGI bertitik tolak daripada aliran puisi visual yang tercipta ribuan tahun dahulu. Puisi visual ini cenderung untuk bermain dengan visual dalam karya-karya yang terhasil. Namun begitu, aspek verbal dan vokal tidak terlalu ditekankan pada waktu itu. Oleh yang demikian, korpus puisi-puisi yang terhasil lebih dominan untuk dilihat daripada dideklamasikan mahupun dibaca.

Kemudian, muncul beberapa kelompok penyair dari Brazil serta German yang memperkenalkan istilah puisi konkrit. Hakikatnya, puisi konkrit mempunyai persamaan dengan puisi visual. Namun, apa yang membezakan kedua-dua aliran puisi ini ialah terdapatnya penekanan pada aspek vokal iaitu bunyi puisi. Oleh yang demikian, rencam idea pada puisi konkrit yang diutarakan oleh penyair Brazil serta German ini mempunyai anjakan inovasi jika dibandingkan dengan puisi ciptaan zaman sebelumnya.

Jika ditelusuri pada aspek kronologi sejarah, puisi visual agak sukar untuk dikenal pasti waktu yang tepat zaman penciptaannya. Namun begitu, sebahagian besarnya puisi berbentuk visual ini dipercayai ditulis kembali sekitar kurun ke-3 dan ke-4 sebelum Masihi. Puisi visual ini banyak terkesan dalam manuskrip Yunani yang mana tulisan-tulisan tersebut diolah bersama dengan bentuk visual. Namun demikian, puisi visual tidak terbatas pada karya yang hanya bermain dengan stail atau bentuk ikon purba semata-mata.

Pada awal abad ke-20, pelbagai aliran *avant-garde* menyerap masuk serta mempengaruhi bentuk puisi visual yang terhasil. Beberapa eksperimen berhubung penciptaan puisi visual terkesan di beberapa buah negara pada ketika itu. Seperti di Rusia, eksperimen puisi visual ini kelihatan pada karya ciptaan Vasily Kamensky (1884-1961). Contoh karya puisi beliau seperti berikut:

“Telephone”, 1914

Seterusnya, refleksi serta pengaruh penciptaan puisi visual turut terkesan di Paris menerusi karya ciptaan Guillaume Apollinaire (1880-1918). Terdapat sebuah karya puisi beliau yang artifisial menyerupai bentuk menara Paris. Puisi tersebut terhasil daripada gabungan susunan kata-kata yang direka cipta dengan begitu kreatif hingga berjaya membentuk sebuah binaan menara:

Sometimes it is also used to speak out author's mind about a particular subject. Typically it is inspired by the objects in the vicinity that are interesting and worth describing in the form of Concrete Poetry. It could be formed using a combination of words, the shape and sizes of forms and positioned accordingly.

Apabila dikaji, pengaruh puisi konkrit ini bukan hanya tersebar di sekitar rantau Eropah dan Barat sahaja, malah turut menyerap masuk ke dalam wilayah kepulauan Nusantara. Hal ini terbukti menerusi pemaparan puisi-puisi ciptaan Sutardji Calzoum Bachri yang berasal dari Riau, Indonesia. Esensi puisi beliau membebaskan kata dari kurungan pengertian dan mencerminkan pembaharuan terhadap puisi Indonesia moden. Contoh puisi konkrit beliau terdapat dalam bukunya yang bertajuk *O Amuk Kapak* (1981) dan antara puisi yang termuat adalah seperti berikut :

POT

pot apa pot   itu pot kaukah pot aku
                  pot pot pot
yang jawab   pot pot pot   pot kaukah pot itu
yang jawab   pot pot pot   pot kaukah pot aku
                  pot pot pot
potapapotitu potkaukah potaku?
                  POT

“Pot”, 1970

Ilham AGI untuk mencipta konsep Tri-V (verbal-vokal-visual) ini terhasil dari dunia seni lukis beliau dan pada masa yang sama turut terkesan dengan dunia persilatan serta seni tari Melayu. Hasil daripada kecenderungan ini, maka AGI mendapat idea untuk menggabungkan kesemua elemen budaya Melayu tersebut dan dimasukkan ke dalam puisinya. Ismail Abdullah (2006:6) menegaskan bahawa AGI bukanlah seniman melankolik, tetapi beliau ialah seniman yang realistik yang peka dengan persekitaran, budaya hidup dan pengalaman seni hariannya.

AGI sedaya upaya cuba mengeluarkan puisi yang ditulis di atas kertas supaya dipersembahkan kepada penonton. Ini merupakan kesinambungan penyampaian mesej bagi mencantumkan perkataan, pembacaan dan persembahan sekaligus menepati konsep Tri-V iaitu verbal, vokal dan visual. AGI berpendapat menerusi konsep Tri-V, beliau merasakan dapat membebaskan dirinya daripada kongkongan. AGI menegaskan bahawa konsep Tri-V tidak boleh menjadi kongkongan dan Tri-V juga tidak boleh menjadi suatu pengongkongan. Ini kerana puisi yang ada di dalam kertas perlu dibaca dan dipertontonkan. Kebanyakan puisi Melayu yang tercipta melibatkan peringkat verbal semata-mata. Ini bermakna, puisi tersebut hanya ditulis sahaja di surat khabar atau majalah. Kadangkala, hanya dibaca sekali sekala tetapi tidak dapat dilihat unsur-unsur yang lain itu.

Beliau mengakui memang wujudnya (*poetic license*) iaitu kebebasan dalam berkarya. Namun begitu, bukanlah suatu tugas yang mudah untuk memikat hati penonton bagi mengikuti persembahan puisi yang dipersembahkan. Tambahan pula jika sesebuah puisi itu terlalu panjang serta membosankan.

Oleh itu, AGI bereksperimen dengan mencipta puisi “Tan Sri Bulan” yang mengangkat salah satu daripada permainan tradisional masyarakat Melayu suatu ketika dahulu iaitu Wau Bulan. Puisi ini diperindahkan dengan bunyi dengungan wau dan pada masa yang sama AGI bertaiso dengan meliukkan dirinya persis seperti sebuah wau di angkasa raya sewaktu mendeklamasikan puisi ini.

AGI sangat kreatif mengadunkan unsur budaya Melayu ke dalam puisi ciptaannya dengan idea yang pelbagai berdasarkan daya kreativiti yang tinggi berlandaskan konsep Tri-V. Menurut Abdul Ghafar Ibrahim (1976: xiv), puisi padaku terdiri dari Tri-V: verbal, vokal dan visual. Verbal adalah isi puisi, vokal bunyinya dan visual ialah teknik puisi. Dari aspek fizikalnya, konsep Tri-V berjaya menghidupkan sesebuah puisi menjadi seakan-akan persembahan teater yang mengasyikkan.

S.Jaafar (1986: 3) mendapati, AGI adalah penyair pertama yang bertanggungjawab menteatarkan puisi, iaitu membaca puisi secara teater. Eksperimen beliau ialah menggabungkan atau

menghubungkan berbagai-bagai media seperti tarian, seni silat, muzik, seni halus dan sebagainya ke dalam satu persembahan yang audio-visual.

AGI berpendapat, sesuatu unsur budaya itu wajar diterapkan ke dalam diri puisi. Menerusi konsep Tri-V, beliau kembali kepada diri puisi itu. Hanya dengan bahasa biasa beliau berjaya membuat puisi yang luar biasa. Melalui cara ini, beliau berharap dapat melahirkan bahasa puisinya yang tersemat jati diri Melayu di dalamnya. Beliau secara sedar mencipta hak semula jadi puisinya. AGI mencipta puisi bersulamkan unsur budaya Melayu bertujuan untuk mendirikan khemah kebebasan bereksperimen dan bukannya bererti beliau ingin mendirikan khemah kesusasteraan dan kebudayaan ataupun bertujuan untuk mencari pengikut mahupun supaya mendapat pengikut. Menurut AGI (1986:xiii):

“...puisi tidak habis dan tidak tamat dalam tulisan, tidak mencungap-cungap dan tidak terpengap dalam buku, tidak hapak dan tidak menyombong dalam kotak akademik. Puisi ingin melontar, bersilat, berenang, berterbangan, berlari, bertepuk tampar, berdoa, beratib, berzanji, berqasidah, bernasyid dan berberber...”

Konsep Tri-V yang diangkat oleh AGI hakikatnya bermula dari akar umbi seni budaya kehidupan tradisi Melayu yang kaya dengan kesenian dan juga adat. Penerapan konsep Tri-V sememangnya ternyata daripada akar kebudayaan Melayu dan alam semulajadi yang bersifat hakiki.

Dalam membicarakan horizon konsep Tri-V, kesemua fungsi verbal, vokal dan visual mendasari puisi-puisi ciptaan AGI. Apabila diteliti pada aspek verbal iaitu isi puisi, kebanyakan perkataan yang dipilih AGI adalah nyata serta konkrit. Beliau kreatif menyesuaikan perkataan dalam setiap puisinya agar dapat diekspresikan melalui komposisi gerak. Setiap fungsi abjad tidak disia-siakan oleh AGI serta dimanipulasikan sepenuhnya oleh beliau.

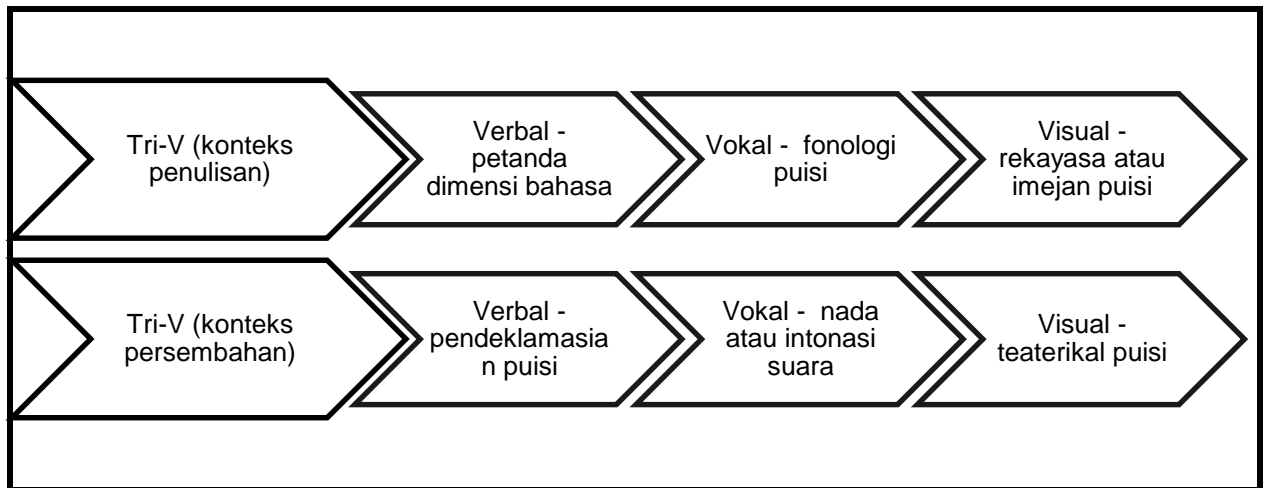
Pada aspek vokal pula, AGI bermain dengan suku kata agar dapat melahirkan bunyi yang mengasyikkan. Beliau mencipta bunyi-bunyian yang difikirkan sesuai untuk diekspresikan. Kesemua bunyian tersebut dimanfaatkan sewaktu pendeklamasian puisi beliau. Ketika ini, vokal amat penting dan sebutan perlulah jelas bagi menyampaikan maksud puisi. Kejelasan penyebutan akan memudahkan mesej dalam sesebuah puisi itu dilontarkan. Sekiranya vokal kurang jelas, maka berkemungkinan mesej tersebut tidak dapat difahami oleh audiens.

Sahlan Mohd Saman (2005: 142) berpendapat, puisi berkonsepkan Tri-V harus dibaca kuat dan didengar untuk didapatkan maknanya. Tanpa melakukan dua prasyarat pertama, penghayatan tentu menjadi sukar. Puisi sebegini perlu dibaca bersuara, mungkin perlu dilagukan untuk mendapatkan apresiasi sebaik-baiknya.

Pada aspek visual, komposisi gerak serta lakonan amat diperlukan bagi menarik perhatian penonton di tengah gelanggang pentas. AGI terkenal dengan gaya persembahan yang unik. Gaya persembahan beliau mengikut suasana dan bentuk puisi yang dibacanya ketika itu. Beliau tidak berdiri kaku tetapi menjerit, menjerkah dan pada masa yang sama menggerak-gerakkan tangannya.

Menurut AGI, jika ingin maju setiap penyair perlu bereksperimen. Mencuba dan terus mencuba sesuatu yang baru. Beliau beranggapan *establish* itu suatu yang buruk. Setiap puisi baru yang terhasil merupakan eksperimen bagi setiap penyair. Mencari metafora yang baru, gaya bahasa baru dan sebagainya. Sekiranya seseorang penyair berhenti bereksperimen, bererti itu adalah kesudahan bagi dirinya.

Menerusi kombinasi verbal-vokal-visual, maka secara tidak langsung menghasilkan puisi-puisi yang lebih unik sifatnya serta beraneka. Secara jelasnya, dapat dirumuskan di sini bahawa konsep Tri-V berjejak kepada dua dikotomi utama iaitu konteks penulisan dan konteks persembahan. Konteks penulisan mencakupi petanda dimensi bahasa, fonologi puisi serta rekayasa puisi manakala konteks persembahan menyangkut aspek pendeklamasian puisi, nada suara serta teaterikal puisi. Rajah 1 di bawah merupakan dikotomi konsep Tri-V menerusi konteks penulisan dan konteks persembahan.

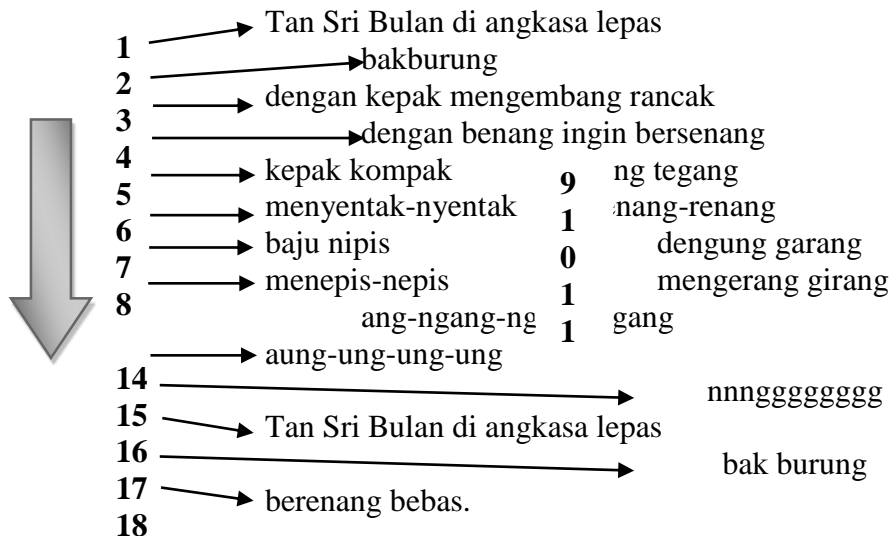

Rajah 1 Dikotomi Konsep Tri-V

DIAGNOSIS PUISI TRI-V “TAN SRI BULAN” SERTA PENYUBURAN JATI DIRI MELAYU

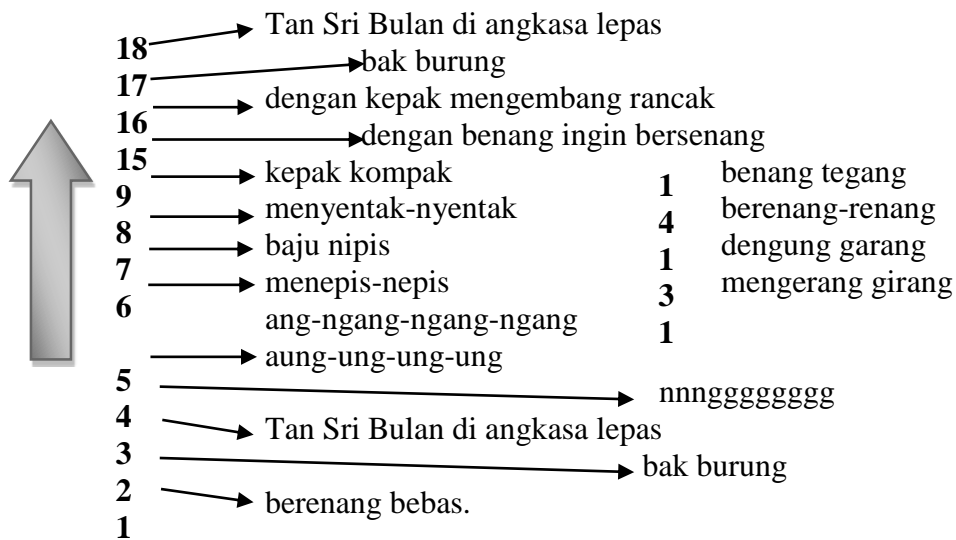
Puisi “Tan Sri Bulan” merupakan salah sebuah puisi Tri-V ciptaan AGI yang kaya dengan simbolis budaya dan adat Melayu serta dinamik. Walaupun puisi ini dicipta sekitar tahun 1976, namun mempunyai rekayasa yang berevolusi serta tersulam dengan lapis tipis falsafah serta jati diri Melayu. Puisi ini mengasosiasikan segenap penjuru serta ruang dan boleh dibaca dari mana-mana sudut sekalipun sama ada secara *vertical*, *horizontal* mahupun *diagonal*. Oleh yang demikian, pembacaan atau pendeklamasian puisi ini boleh ditelusuri menerusi enam fragmen kaedah pembacaan puisi “Tan Sri Bulan” seperti istilah berikut:

1) Pembacaan puisi "Tan Sri Bulan" secara *vertical* (atas ke bawah) mengikut urutan nombor :

("Tan Sri Bulan", *Tan Sri Bulan*, 1976)

2) Pembacaan puisi "Tan Sri Bulan" secara *vertical* (bawah ke atas) mengikut urutan nombor :

("Tan Sri Bulan", *Tan Sri Bulan*, 1976)

3) Pembacaan puisi “Tan Sri Bulan” secara *horizontal* (kiri ke kanan) mengikut urutan nombor:

1	→	Tan Sri Bulan di angkasa lepas	
2	→	bak burung	
3	→	dengan kepak mengembang rancak	
4	→	dengan benang ingin bersenang	
5	→	kepak kompak	6 benang tegang
7	→	menyentak-nyentak	8 berenang-renang
9	→	baju nipis	1 dengung garang
11	→	menepis-nepis	0 mengerang girang
		ang-ngang-ng	1 gang
13	→	aung-ung-ung-ung	
15	→		nnngggggggg
16	→	Tan Sri Bulan di angkasa lepas	
17	→	bak burung	
18	→	berenang bebas.	

(“Tan Sri Bulan”, *Tan Sri Bulan*, 1976)

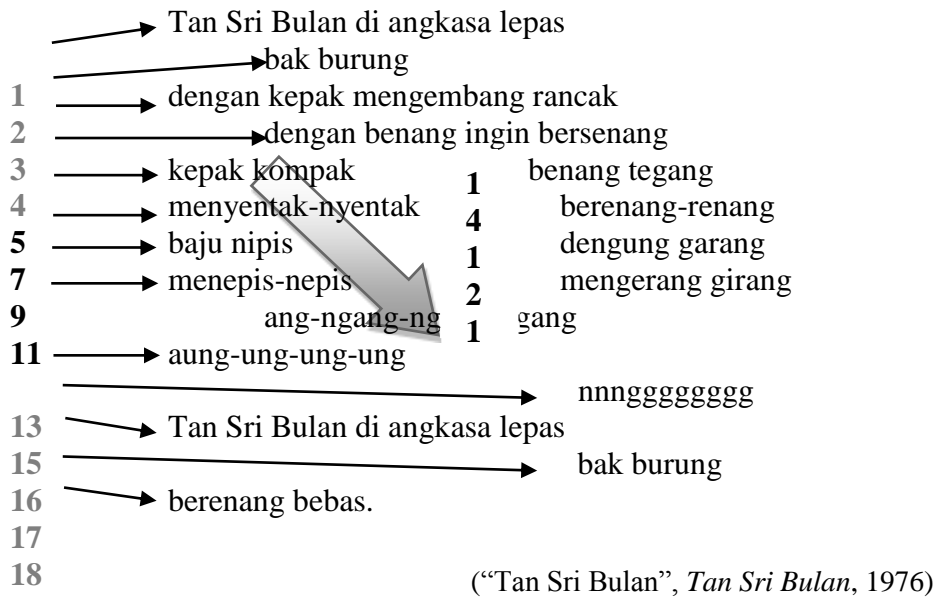
4) Pembacaan puisi “Tan Sri Bulan” secara *horizontal* (kanan ke kiri) mengikut urutan nombor:

1	→	Tan Sri Bulan di angkasa lepas	
2	→	bak burung	
3	→	dengan kepak mengembang rancak	
4	→	dengan benang ingin bersenang	
6	→	kepak kompak	5 benang tegang
8	→	menyentak-nyentak	7 berenang-renang
10	→	baju nipis	9 dengung garang
12	→	menepis-nepis	1 mengerang girang
		ang-ngang-ng	1 gang
14	→	aung-ung-ung-ung	
15	→		nnngggggggg
16	→	Tan Sri Bulan di angkasa lepas	
17	→	bak burung	
18	→	berenang bebas.	

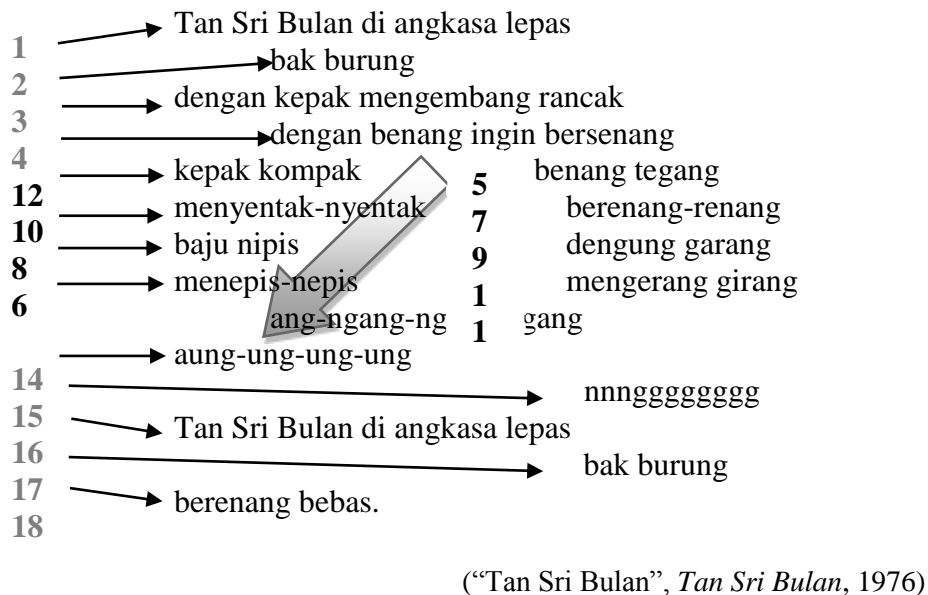
(“Tan Sri Bulan”, *Tan Sri Bulan*, 1976)

5) Pembacaan puisi “Tan Sri Bulan” secara *diagonal* (kiri atas ke kanan bawah) mengikut urutan nombor:

6) Pembacaan puisi “Tan Sri Bulan” secara *diagonal* (kanan atas ke kiri bawah) mengikut urutan nombor:

Berdasarkan penelitian terhadap enam fragmen kaedah pembacaan puisi “Tan Sri Bulan”, jelas sekali menunjukkan bahawa puisi ini boleh disulamjalin dan dideklamasikan dari segenap arah, sudut serta ruang. Meskipun jumlah perkataan dalam puisi ini agak terhad dan tidak seperti puisi konvensional lain yang kaya dengan perbendaharaan kata, namun puisi ini mampu mengangkat teknik baru dalam dunia perpuisian sekaligus mewarnai dunia sastra tanah air.

Integrasi pembacaan dari segenap arah ini merupakan idiosinkrasi AGI yang seringkali hadir dengan rencana idea yang unik dan pelbagai. Perkara ini membuktikan bahawa genius Melayu turut terkesan menerusi karya sastra yang tersulam kemas dengan unsur seni, budaya dan peradaban Melayu itu sendiri. Misalnya pada puisi “Tan Sri Bulan”, karya ini mengangkat nilai adat serta jati diri masyarakat Melayu menerusi permainan tradisional iaitu wau yang kini semakin dilupakan oleh generasi masa kini.

Berdasarkan bait ‘ang-ngang-ngang-ngang’, ‘aung-ung-ung-ung’ dan ‘nnnggggggggg’, AGI dengan kreatif memanfaatkan unsur onomatopoeia. Menurut Esposito, Hussain, Marinaro & Martone (2009):

181), “*Onomatopoeia can be defined as the fact that some vocal signal with its sound imitates the sound produced by some event, action, object, animal and person*”. Secara jelasnya, onomatopia merupakan proses penciptaan perkataan berlandaskan kepada ajukan bunyi-bunyi yang dihasilkan sama ada oleh manusia, haiwan mahupun unsur alam yang terdapat di sekeliling dunia pengkarya.

Rahman Shaari (2006: 19) beranggapan AGI berupaya menghasilkan puisi dengan unsur bunyi. Beliau menghasilkan karyanya sedemikian serentak dengan memikirkan kaedah deklamasi. Puisi “Tan Sri Bulan” begitu dominan dengan unsur peniruan bunyi alam. AGI meniru bunyi dengungan wau yang dipasangkan pada bahagian leher sesebuah wau. Busur atau dengung wau ini menggunakan daun ibus bagi menghasilkan bunyi yang baik dan nyaring.

Pada kebiasaannya, audien yang menonton persembahan puisi “Tan Sri Bulan” ini akan terpinga-pinga serta kehairanan khususnya buat mereka yang membesar pada zaman moden ini berikutan tidak dapat menangkap maksud bunyi yang terzahir dari dada puisi tersebut. Di sinilah peranan puisi Tri-V AGI terkesan kerana berfungsi sebagai agen dalam memperkenalkan budaya Melayu dan sekaligus melestarikan khazanah seni permainan tradisional masyarakat Melayu.

Kebugaran idea dan pemikiran inovatif AGI ini selaras dengan usaha kerajaan yang berusaha keras untuk menyebarkan seni dan budaya masyarakat Melayu terutamanya kepada generasi muda yang naif tentang budaya mereka sendiri. Justeru, terdapat karya-karya Tri-V AGI yang diselitkan dalam Komponen Sastera (KOMSAS) di sekolah dan memainkan peranan sebagai bahan pengajaran serta pendedahan berhubung seni kesusasteraan dan kebudayaan Melayu.

Apabila meneliti sisi konotatif serta denotatif puisi “Tan Sri Bulan” ini, AGI sebenarnya ingin membawa mesej tentang adat serta jati diri masyarakat Melayu. Beliau menggambarkan sebuah Wau Bulan yang terbang tinggi dan cemerlang di angkasa raya. Bebas seakan-akan kawan burung di langit biru tanpa batasan ke sana ke mari. Wau ini dapat dimanifestasikan sebagai imejan masyarakat Melayu yang sukses dan berjaya mencipta nama dalam segenap bidang yang diceburi sama ada perundangan, perubatan, pendidikan, perakaunan, perniagaan serta pentadbiran.

Jika Wau Bulan terikat dengan tali, makanya setiap daripada masyarakat Melayu itu juga turut terikat dengan adat ketimuran yang diperturunkan oleh masyarakat terdahulu. AGI mendapati, walau setinggi mana kejayaan yang dicapai oleh seseorang itu, adat serta jati diri Melayu tetap wajar dipertahankan kerana masyarakat Melayu itu sendiri dapat dibezakan dengan kaum yang lain berdasarkan adat ketimuran yang dijunjung sejak sekian lama. Walaupun adat Melayu dan agama Islam merupakan dua perkara yang berbeza, namun adat Melayu sudah terserap masuk dengan unsur-unsur agama Islam. Oleh itu, kewajaran masyarakat Melayu dalam mempertahankan nilai adat dilihat begitu rasional sekali walaupun zaman kian berubah dan kemodenan sedikit sebanyak mengikis nilai adat itu sendiri.

Hakikatnya, masyarakat Melayu harus memanfaatkan segala hukum adat dan budaya Melayu selagi mana tidak bercanggah dengan ajaran agama. Walaupun wujud pepatah ‘*biar mati anak, jangan mati adat*’, namun kenyataan ini perlu diperhalusi berdasarkan konteks yang positif. Maksud di sini andai kata seseorang anak itu melanggar hukum adat dan pada masa yang sama turut melanggar hukum agama, maka jika kesalahan yang dilakukan itu membolehkan dirinya dihukum mati berdasarkan hukum agama, maka tiada salahnya undang-undang adat ini dipraktikkan dalam situasi sebegini.

Mengambil contoh pepatah Melayu yang cukup ideal dan boleh dipertalikan dengan puisi “Tan Sri Bulan” iaitu ‘*bawa resmi padi, makin berisi makin tunduk*’. Secara lumrahnya masyarakat Melayu amat dituntut untuk merendah diri walaupun berjaya, kaya atau hebat mana sekalipun. Begitu juga dengan gambaran wau yang diangkat oleh AGI dalam puisi ini, walaupun terbang tinggi di angkasa raya beserta kurniaan gelaran ‘*Tan Sri*’, namun dirinya tetap berpegang dengan tali yang dipasang membentuk teraju tiga. Tali inilah adat serta budaya Melayu yang akan memandu arah keperibadian serta jati diri seseorang individu Melayu itu.

Pada sisi lain, artifisial puisi “Tan Sri Bulan” ini turut terkesan dengan unsur sinkronisasi di antara maksud dengan bentuk visual puisi. Hal ini demikian berikutan puisi “Tan Sri Bulan” menyediakan ruang kebebasan seluas-luasnya dalam aspek pendeklamasian. Penyair yang ingin mendeklamasikan puisi ini bebas memilih mana-mana enam fragmen kaedah pembacaan sama ada *horizontal*, *vertical* mahupun *diagonal*. Konsep ini paralel dengan maksud puisi yang mengangkat gambaran kebebasan dan memilih lapangan kerjaya dan disokong pula dengan visual puisi yang kelihatan seakan-akan wau yang terbang tinggi di jagat raya.

Namun begitu, kadangkala kebebasan ini direncanakan oleh peraturan, aturan atau kaedah gaya pendeklamasian yang ditetapkan oleh panel juri dalam sesebuah pertandingan sayembara puisi. Seharusnya, apresiasi sesebuah karya itu bersifat subjektif dan tidak terikat, terkongkong mahupun dikongkong. Seperti mana AGI, beliau menemui gaya perpuisian tersendiri menerusi konsep Tri-V lalu mempertahankannya hingga kini.

Ini adalah kerana beliau berpegang kepada konsepnya iaitu ingin perubahan dan tidak mahu mengulang apa yang telah dilakukan oleh penyair lain sebelum ini. Puisi-puisi Tri-V AGI berjaya mengangkat ciri-ciri keperibadiannya dalam dunia perpuisian dan sekaligus memaparkan individualisme kepenyairan beliau.

RUMUSAN

AGI memperkenalkan puisi-puisi Tri-V (verbal, vokal, visual) sekitar tahun 1970-an, beliau dianggap mencipta deviasi atau penyimpangan dalam dunia puisi Melayu. AGI tidak menafikan deviasi-deviasi itu sengaja dilakukannya. Malah, beliau melihat kewajaran meletakkan kata-kata dengan penyusunan baris yang tidak konvensional.

Seperti puisi “Tan Sri Bulan”, AGI sememangnya tidak terikat dengan rima serta nahu tatabahasa. Baginya, itulah tugas puisinya dan AGI mencipta bentuk visual puisi bagi melahirkan sesuatu rencam idea yang baru. Beliau berhasrat untuk melahirkan puisi-puisi yang asli, hidup serta kaya dengan nilai budaya, adat serta jati diri Melayu yang kita pertahankan sejak sekian lama. Isi pada puisi-puisi AGI bukan semata-mata bersandarkan pada kekuatan bentuk, tetapi juga sarat dengan falsafah, budaya dan pemikiran yang perlu digali serta ditekuni.

Usia bukanlah menjadi ukuran bagi seorang seniman tulen. Dalam usianya kini yang menjangkau 72 tahun, beliau masih berusaha untuk mencari idea yang baru serta berfungsi. AGI berharap agar dapat mendirikan sebuah kutub khazanah atau galeri Tri-V yang dapat mengumpulkan seluruh karya Tri-V ciptaan beliau. Tujuannya agar khazanah sastera dan budaya yang tersulam dengan identiti serta jati diri Melayu ini tidak lenyap ditelan zaman malah dapat diapresiasi walau seribu tahun lagi.

RUJUKAN

- Abdul Ghafar Ibrahim. (1976). *Tan Sri Bulan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Abdul Ghafar Ibrahim. (1986). *Yang yang*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Berg, B.L. (2001). *Qualitative research methods for the social sciences* (4th edition). Needham Heights: Allyn & Bacon.
- Drucker, J. (1998). *Figuring the word, essays on books, writing and visual poetic*. New York: Granary Books.
- Esposito, A., Hussain, A., Marinaro, M., Martone, R. (2009). *Multimodal signals: Cognitive and algorithmic issues*. Vietri sul Mare: International Institute for Advanced Scientific Studies.
- Ismail Abdullah. (2006). AGI peneroka dan pengasas puisi eksperimen Malaysia. *Dewan Sastera* Januari: 6-11.
- Rahman Shaari. (2006). Mengenang AGI di pentas. *Dewan Sastera* Januari: 19-21.
- Sahlan Mohd Saman. (2005). *Sejarah kesusasteraan Melayu moden*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Sutardji Calzoum Bachri. (1981). *O amuk kapak*. Jakarta: Sinar Harapan.
- S. Jaafar. (1986). Abdul Ghafar Ibrahim: Saya dibebaskan oleh 3-V. *Dewan Sastera* November: 21.